

*Militarizacija svijeta i globalno-geostrateške
doktrine
u doba detanta*

Radovan Pavić

Razdoblje do početka, odnosno točnije do sredine 1960-ih godina je u sferi međunarodnih političkih odnosa karakterizirano osobinama izrazitog hladnog rata. Od tada počinje proces uočljivijeg popuštanja između dviju supersila tj. SAD i Sovjetskog Saveza. *To je temeljni proces u globalnim odnosima, ali nije i jedini*: naime, u isto vrijeme intenzivira se antagoniziranje između SSSR-a i NR Kine što je također prilog otvaranju mogućnosti za popuštanje između Kine i Sjedinjenih Američkih Država. Detant, dakle, obuhvaća sve tri supersile, ali se ograničava samo na neke odnose. Međutim, ovaj svakako *pozitivni proces popuštanja posvema je u neskladu sa sve intenzivnijim procesom progresivne militarizacije svijeta, stanja »oružanog mira« i »ravnoteže straha«*. Razlozi njezinog daljnjeg jačanja su svakako mnogostruki — u njih treba ubrojiti probleme agresivnosti, demografske eksplozije, razlika bogatih i siromašnih, značenje kineskog faktora, poticanje gospodarskog razvitka jačanjem vojno-industrijskog kompleksa, značenje trgovine oružjem, postizavanje različitih političkih ciljeva, zatim faktor birokratizacije i primitivističkog mentaliteta, specifičnu »diplomatsku trgovinu«, kolonijalizam i neokolonijalizam, fazu tzv. II oslobođenja, politiku prisutnosti itd.

Faktori progresivne militarizacije svijeta

Svim tim aspektima, o kojima je pisano već i ranije,¹ nije na žalost moguće ništa oduzeti, nego samo još i dodati. Tako među nove stimulanse militarizacije treba ubrojiti još nekoliko faktora.

¹ Opširniji prikaz progresivne militarizacije vidi u radu Radovana Pavića: »Osnove opće i regionalne političke geografije, geopo-

litike i geostrategije«, II dio, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1973. str. 1—28.

— *prvo*, već postojeća energetska a perspektivno i sirovinaska oskudica naglasit će značenje prekomorskog transporta,^{1a} čime će se automatski intenzivirati i militarizacija svjetskog mora putem velikih flotnih sastava čiji će zadatak biti (kao, uostalom, i do sada u povijesti) osiguranje nesmetanog transporta velikih količina sirovina i roba bitnog gospodarskog i još više strateškog značenja;

— *drugo*, perspektive energetske i sirovinanske oskudice, koje mogu pogoditi vitalni gospodarski i uopće životni sektor nekih razvijenih zemalja, izražavaju se na najdrastičniji način čak i prijetnjama lokalnim ratom (SAD — u odnosu na zonu Perzijskog zaljeva) što onda, razumljivo, mora potaknuti proces militarizacije i u znatno širim okvirima, nego što se to odnosi na same tangirane zemlje;

— *treće*, stanje »ni rata niti mira« (kao ono na Bliskom istoku) i vršenje masovnog vojnog terora u odnosu na susjedne zemlje (Izrael — u odnosu na Libanon), koje ponekad poprima dimenzije pravih ratnih razmjera, također mora biti faktor militarizacije i u širim okvirima;

— *četvrto*, jedan od svakako najvažnijih faktora nove militarizacije jest činjenica da se *krizne situacije u kapitalističkom sistemu mogu rješavati u okviru ratne privrede*, naročito u uvjetima postojanja lokalnih ratova; dodatna potrošnja i tražnja uvjetovani ratom poticaj su funkcioniranju kapitalističkog sistema;

— *peto*, militarizacija svijeta razvijat će se i zbog nastojanja supersila (ali i drugih) da sistemima prisluškivanja budu prisutne u svim dijelovima svijeta, što znači da su potrebna određena isturena uporišta, baze, sve jače pomorske flote itd. kako bi se omogućilo prikupljanje informacija; za takvo prikupljanje nužan je što sveobuhvatniji globalni raspored stanica i uređaja i to što bliže protivniku, što također bitno utječe na nužnost osiguravanja prislušnih sistema a time i na proces militarizacije općenito;

— *šesto*, militarizacija svijeta će rasti i zbog stanja i — koliko je poznato — i svakako *nepovoljnih perspektiva sovjetsko-kineskih odnosa*. Zbog tih odnosa proces daljnjeg i sve izrazitijeg vojnog jačanja i naoružavanja teče u obim zemljama, ali se u krajnjoj liniji ne može ticati jedino tih zemalja, nego mora imati utjecaja i na vojno jačanje i SAD i zapadnih vojnih blokova, i američkih bilateralnih saveznika barem u zoni Rimlanda;

— *sedmo*, značajan faktor jačanja militarizacije jesu i težnje *remilitarizacije Japana* koje — s vremenom — očito neće moći ostati neispunjene;

— *osmo*, opći proces militarizacije svijeta jača i zbog vojnog snaženja i niza manjih zemalja. Iako je za te zemlje (primjerice za Jugoslaviju) posve jasno i očito da njihovo vojno jačanje ima izraziti obrambeni karakter i da nije faktor pritiska ni prema vani, a ni prema unutra, i te zemlje posredno pridonose općoj militarizaciji svijeta. Međutim, to se ne može smatrati njihovom krivnjom i mora se tretirati izvan negativnih tokova progresivne

1a
Nužnost osiguranja prekomorskog transporta vitalnih sirovina i energije već danas rađa idejama o potrebi izgradnje pod-

morničke transportne flote (podmornice — tankeri, podmornice za rasuti teret itd.)!!!

militarizacije ostalih sudionika međunarodnih političkih odnosa. Konceptija općenarodnog obarmbenog rata koju preuzima sve veći broj zemalja jest faktor militarizacije, iako ovaj put, jasno, u pozitivnom smislu. Međutim, treba naglasiti i one očito negativne aspekte koji se odnose na niz često i manjih zemalja koje su danas u procesu jake militarizacije. Tako je prostor Latinske Amerike karakteriziran jakim razvitkom naoružavanja, iako ovom dijelu svijeta, očito, ne prijete nikakva opasnost globalnog ili »obojenog« karaktera. Ali, mogućnost vojnih sukoba u tom prostoru raste zbog težnji prokolonijalizma da zadrži stare pozicije;

— *deveto*, dalja će militarizacija u svijetu jačati i jer u nizu gospodarski nedovoljno razvijenih zemalja, u kojima inače nema dulje tradicije političkog života a pogotovu ne na demokratskim osnovama, ponekad jedino armije mogu predstavljati odgovarajuću (i progresivnu) snagu koja tim zemljama može osigurati brži napredak; pored toga, politizacija društva i uključivanje što više njegovih slojeva u javni život, dakle, općenito dinamiziranje društvenih odnosa i kretanja, također se može postići i militarizacijom (uključivanje žena u neke vidove vojnih djelatnosti i slično);

— *deseto*, militarizacija će također jačati i zbog sve intenzivnijeg terora i sve različitijih oblika, čemu se onda mora suprotstavljati jačanjem represivnog aparata, ali i izvan snaga unutrašnje sigurnosti;

— *jedanaesto*, militarizacija niza zemalja jačat će i zbog još mnogih neriješenih pitanja teritorijalnog karaktera — događaji oko bivše Španjolske Sahare dobar su i ilustrativni primjer;

— *dvanaesto*, u mnogim zemljama postoje još uvijek bojazni od komunističke, navlastito kineske, kubanske, ali i tanzanijske ili zairske ili neke druge subverzije za čije represiranje nisu dovoljne samo policijske snage;

— *trinaesto*, iako je u Vijetnamu već prevladan, proces »vijetnamizacije« tj. jačanje domaćih armija uz pomoć SAD i njihovo stavljanje u službu tuđih interesa — također će biti faktorom daljnjeg jačanja procesa militarizacije;

— *četnaesto*, jačanje militarizacije slijedit će također i iz činjenice da se *socijalna nesigurnost* (pitanje zaposlenosti, višeg standarda itd.) može pokušavati rješavati i na način da se što veći broj ljudi javlja za profesionalnu službu u armiji, jer na taj način može najjednostavnije riješiti neka svoja egzistencijalna pitanja;

— *petnaesto*, novi rasizam također je faktor jačanja militarizacije jer je s jedne strane potrebna represivna snaga protiv obojenog stanovništva, a s druge strane obojeno stanovništvo može u borbi za ostvarivanje svojih prava posegnuti i za oružanim sredstvima; i konačno

— *šesnaesto*, militarizacija će — a to je svakako najparadoksalnije — jačati upravo u vrijeme detanta i zbog detanta i pregovora o razoružanju i slično, i to iz razloga jer se detant i pregovori mogu oslanjati samo na respektabilnu snagu, a nikako ne na mogućnost da se oni shvate kao stvar nečije slabosti.

Dakle, iako postoje i pokušaji drugačijeg razvitka (pregovori, proglašavanje demilitariziranih i denukleariziranih područja) oni su u svjetlu izloženog zapravo gotovo posvema zanemarivi.

Detant — stvarnost ili privid?

Navedeni, u svakom slučaju očiti, nesklad između progresivne militarizacije svijeta i procesa popuštanja uočava se i pojašnjuje naročito ako se uzme u obzir razvitak globalnih odnosa početkom i sredinom 1970-ih godina. Naime, do izrazitog popuštanja dolazi između Kine i SAD, potpisuje sa SALT I i priprema SALT II, potpisuje se ugovor o djelomičnom ograničavanju vršenja nuklearnih pokusa, vode se pregovori o ograničenju vojnih snaga u Centralnoj Evropi, Zapad u cjelini sve više regulira svoje odnose sa NR Kinom, ekonomska suradnja SSSR-a i SAD sve je intenzivnija i temelji se na dugoročnijim osnovama (žito, nafta), prešutna suglasnost o postojanju interesnih sfera je postignuta, kolonijalizam je praktički pred raspadom, uspješno se okončava konferencija u Helsinkiju, a neke se zapadnjačke vojno-blokovske organizacije rasformiraju (SEATO pakt, 1975. godine). Iako je sve to pozitivno, *valja naglasiti da se uglavnom sve, osim konferencije u Helsinkiju, događa u okvirima odnosa među supersilama.* Međutim, izvan tih odnosa, situacija nije toliko povoljna i to iz dvaju razloga:

prvo — relativno je mali broj onih sudionika koji tako uspješno rješavaju svoje odnose (i to u duhu Helsinkija) kao, primjerice, Jugoslavija i Italija, a znatno je više primjera antagoniziranja odnosa (problemi između Alžira, Maroka i Mauritanije zbog Španjolske Sahare, problemi Namibije, Angole, odnosa Grče i Turske itd); i

drugo — *detant se među supersilama odnosi samo na neke aspekte i na strogo regionalne okvire* (Evropa); paralelno s popuštanjem nastaju, traju, gase se ili ponovno javljaju zone napetosti ili čak lokalnih ratova što se sve odvija izvan okvira neposrednih odnosa među supersilama (Bliski istok, Vijetnam, Afrika u cjelini, a naročito Afrički jug, Indijski ocean), dakle na način indirektnih ratova.

***

Izraziti nesklad između procesa političkog popuštanja i progresivne militarizacije svijeta, a pogotovo supersila i njihovih saveznika, zahtijeva i određena pojašnjenja. Pri tome ovoj je problematici moguće pristupiti uglavnom s triju aspekata:

— *prvo*, moguće je smatrati da detant valja cijeniti isključivo samo kao privid, koja bi ocjena, međutim, ipak bila preoštra i ne bi odgovarala stvarnosti; odnosno — točnije — ne bi odgovarala stvarnosti u potpunosti,

jer u detantu ima i izrazito pozitivnog, ali i izrazitih komponenata privida, bar što se tiče činjenica da je detant vrlo obazrivo doziran u skladu s određenim interesima (i to prije svega ekonomskim, naročito u odnosu na svjetsku naftu i plin i američko žito) i da je izrazito regionalno definiran, tj. da se prije svega odnosi na Evropu općenito, a naročito na njezin geostratiški najvažniji sektor tj. Centralnu Evropu u graničnoj zoni između SR Njemačke i Austrije s jedne i DDR, ČSSR, Mađarske i Poljske s druge strane. Ali, *detant ima samo političko a ne i vojno značenje*, jer na obnovljenim bečkim pregovorima o razoružanju (od rujna 1975) nije još postignut nikakav napredak i političko popuštanje nije još popraćeno i vojnim popuštanjem. Dakle, ograničenost je detanta izrazita, u širem kontekstu on je ipak samo privid što onda djelomično i objašnjava proces intenzivne militarizacije naročito na svjetskom moru, u čemu posebno valja izdvojiti prisutnost i nadmetanje supersila u akvatoriju Sredozemlja i Indika.

Militarizacija svijeta koja se razvija vojnim jačanjem supersila, a u okviru onog dijela detanta koji jest privid, ima tu važnu karakteristiku da se *ona odvija još uvijek u sferi one svrhovitosti koja je militarizaciji imanentna* — tj. u sferi stvarnih bojazni od napada, u sferi osiguranja obrane, razvitka ofenzivnih oružja, i odgovora na ta oružja, zatim u sferi traženja novih vojnih baza, sklapanja bilateralnih vojnih aranžmana, davanja vojne pomoći saveznicima itd. Dakle, ovdje se još uvijek rješavaju neka pitanja koja su militarizaciji imanentna; međutim, u nekim drugim aspektima bit će moguće pokazati da se militarizacijom rješavaju ili pokušavaju rješavati neka posve druga pitanja izvan izravne vojne i geostrateške sfere. Na kraju, bit će moguće pokazati da je proces militarizacije, bar od strane onog reakcionarnog segmenta Zapada, zapravo samo funkcija i oružje u procesu pokušaja ekonomske dominacije ili čak porobljavanja;

— *drugo*, slijedeći važan faktor koji može objasniti daljnju militarizaciju svijeta i unatoč makar i djelomičnom detantu nalazi se *u sferi koja više nije imanentna samoj militarizaciji* kao takvoj. Naime, ovaj se proces kao pojava enormne društvene snage i utjecaja koja se tiče ogromnog broja ljudi i angažira ih može razvijati i iz samo jednog jedinog razloga — tj. iz nastojanja za reprodukcijom same sebe, što je rezultat moći militarističkih krugova i vojno-birokratskog mentaliteta koji se reproducira na Parkinsonov način. Armije, militarizacija, razvitak naoružanja, vojna birokracija i slično naprosto »moraju« postojati i dalje i bez obzira što više nisu, ili su sve manje, nužni potencijalni odgovor i snaga u odnosu na neku opasnost od »neprijatelja«; vojno-birokratski kompleks već je isuviše postao enormnom društvenom snagom koju više nije moguće dovesti u pitanje, iako ona više ne ispunjava objektivne potrebe u sferi strogo vojnih pitanja, obrane (jasno!) i geostrategije. Vojno-birokratski kompleks postaje snaga sama po sebi, koja se onda na temelju tradicije, opasnosti od izmišljenog neprijatelja neprestano reproducira i to stalno na sve višoj razini i bez obzira na stvarne potrebe imanentne militarizacije; dakle — militarizacija služi nekim drugim ciljevima: najbolje se to vidi na primjeru Latinske Amerike — taj prostor lociran u izrazitoj geostrateškoj sjeni nalazi se danas u fazi intenzivne militarizacije, iako je očito da nije (i da nije ni bio) ugrožen odnosima u okviru globalno-geostrateških konfrontacija supersila

(događaji u vezi s kubanskom krizom 1962. godine samo su epizoda), što je i razumljivo zbog lokacije ovog prostora izvan osjetljive zone Rimlanda;

— *treće*, militarizacija se održava i razvija unatoč prekidanju veze sa svojom imanentnom vojnom i geostrateškom ulogom također zbog postojanja specifičnog vojno-industrijskog kompleksa, trgovine oružjem, *poticanja i održavanja gospodarske dinamike i naročito pritiska na vlade i armije u nizu zemalja preko čega se osiguravaju mogućnosti neprestane investicione djelatnosti, korištenje sirovina i energije i osigurava trgovačko partnerstvo*. Za sve to potreban je i odgovarajući utjecaj, a on se postiže preko komponenata militarizacije i pomaganja pojedinih režima svim sredstvima. Dakle, u ovom trećem slučaju militarizacija postupno posvema napušta svoju sebi inače imanentnu sferu *pretvarajući se u instrument ekonomije*, koja putem stalnog rasta mora osigurati reprodukciju kapitalističkog sistema; ekonomija sve više postaje trajni i pravi cilj militarizacije, što nikako ne znači da je to doba već posvema nastupilo. Međutim, uloga militarizacije kao instrumenta ekonomije ima i svojih granica, kada se pokazuje da postignuti stupanj i perspektive imaju inhibirajuće značenje za gospodarski razvitak. Troškovi militarizacije mogu se pokazati isuviše vilikima u prilikama kada će i velike sile morati sve više rješavati neka druga bitna pitanja: naime, oskudica sirovina, energije i vode je na pomolu, ekološka je kriza sve teža pa će drastično naglašavanje tih problema prisiliti i velike sile i globalno društvo da financijska sredstva usmjeri u tom pravcu. *Na taj način novi će problemi egzistencijalnog karaktera biti jedan od najvažnijih činilaca ukidanja militarizacije*. Istina, sve je ovo još dosta daleka perspektiva, ali na začetke takvog procesa moguće je, iako samo u užim regionalnim okvirima, naići i danas: gospodarski razlozi danas su među najvažnijima koji i Egipat i Izrael sile na određena popuštanja; obje države više ne mogu izdržati napore jedne ratne ekonomije, a pogotovo ne i dugotrajnu perspektivu takvog stanja — Egipat se već suočio sa teškim ekonomskim prilikama i njihovim političkim posljedicama (početkom 1977. god.), a Izrael je svjestan da pomoć dijaspore i moćnih saveznika ne mora biti uvijek tolika kao danas.

Posebno valja naglasiti da se pojedini aspekti slabljenja militarizacije danas ukazuju kao privid — tako je, primjerice, smanjenje broja pripadnika oružanih snaga u pojedinim zemljama ne rezultat slabljenja militarizacije, nego mogućnosti povećavanja efikasnosti vojnih snaga u uvjetima sve izrazitijeg tehničkog napretka; isto tako, rasformiranje pojedinih vojnih paktova ne može se promatrati odvojeno od procesa naglašeno kompenzacijskog karaktera.

Budućnost vojnih blokova

Zbog procesa u okviru detanta — onog stvarnog ili onog prividnog postavlja se nadalje i pitanje kakva je daljnja sudbina vojno-blokovskih organizacija i doktrina globalne geostrategije. Rasformiranje SEATO pakta

bilo je važan impuls za postavljanje takvog pitanja i traženja adekvatnih odgovora.

U odnosu na vojno-blokovske organizacije, mogući odgovori nisu ni u kojem slučaju ohrabrujući. *Izuzimajući SEATO pakt, ostali zapadnjački paktovi — ili i dalje zadržavanje iste funkcije i značenje ili im ono čak i znatno raste, a takve su na žalost i perspektive.* Tako CENTO pakt i dalje vrši bitnu ulogu odjeljivanja SSSR-a od zone Bliskog istoka, dakle od zone nalazišta nafte i prijateljskih arapskih zemalja, i dalje vrši ulogu sektora globalnog okruženja, važan je istureni prostor u koncepciji isturene (ofenzivne) obrane, a također sve više poprima i ulogu sektora novog regionalnog okruženja koje oko Bliskog istoka, i naročito njegove naftonosne zone u Perzijskom zaljevu, vrši niz već ostvarenih ili potencijalnih uporišta SAD (osim CENTO pakta tu valja još ubrojiti druga uporišta SAD, zatim potencijalno i turski Cipar, Izrael, otočić Masirah, ispred obale Omana, VII flotu, otočje Diego Garcia u zaleđu). Također, CENTO pakt zbog svoje neposredne blizine granicama Sovjetskog Saveza vrši i važnu ulogu u pr sluškivanju i prikupljanju informacija preko niza elektronskih stanica i uređaja. Dakle — uloga CENTO pakta ne samo da nije smanjena ili da je ostala ista, nego je još i povećana; isto tako NATO pakt se danas nalazi u fazi intenzivnog jačanja pri čemu se razvija novi tip »niskih« raketa (do 200 m visine s dometom većim od 3000 km)^{1b} i sistem detekcije putem radarskog zrakoplovstva, predviđenog za 1980-te godine. Pojedini problemi NATO pakta, naročito na njegovom jugoistočnom evropskom i bliskoistočnom krilu, su prevladani, budući da se Grčka ponovno vratila u okvir ove blokovske organizacije (1975. god.), a Turska nije provela prijetnju o likvidaciji odnosno preuzimanju američkih vojnih baza (zbog privremenog američkog embarga na isporuku oružja Turskoj, što je bio rezultat ciparske krize). Pored toga u blokovskom smislu južno je krilo NATO-a i posebno učvršćeno na način da se jasno stavilo do znanja da i jadranski akvatorij može biti i da jest ujedno i natovsko more, budući da se 1974. godine ovdje prvi put održani vojno-pomorski manevri NATO pakta šireg značenja. NATO pakt jača i na svom sjevernom sektoru, pa je Norveška postala (i ostala) važan prostor za lokaciju komunikacijskih stanica za veze s američkim podmornicama koje u sjevernom Atlantiku i ispod artičkog ledenog pokrivača mogu prodrijeti do sjevernih obala Sibira, dakle — čak do sjevernih obala Heartlanda! Nadalje, NATO pakt (tj. prije svega SAD) nastoji, dakako iz geostrateških razloga osigurati svoju trajnu prisutnost na Azorskom otočju koje je izuzetno značajna tranzitna karika između SAD i evropskih natovskih saveznika. Značenje ovog uporišta najbolje ilustriraju želje i pristanak SAD, da se u slučaju da Portugal postane »komunistički«, Azori otcijepi kao samostalna i, dakako, prozapadnjačka blokovska država, koja bi i dalje vršila određenu ulogu geostrateškog karaktera (vijeći o tome potječu iz studenog 1975. godine). Značajno je u ovom kontekstu naglasiti jačanje ili »nužnost« jačanja onih uporišta Zapada koja se, istina, nalaze izvan blokova, ali koja su ipak čvrsto integrirna u zapadnjački geostrateški sistem (Diego Garcia, Guam, itd.).

^{1b}

To su tzv. cruise missiles tj. krstareće ra-

kete; mogu se lansirati iz aviona (tip ALCM), ili s podmornica (tip SLCM).

Globalno-geostrateške doktrine u suvremenim prilikama

U procesima stvarnog ili prividnog popuštanja prirodno je očekivati i promjene u karakteru i značenju globalno-geostrateških doktrina. Pri tome, čini se, kao da procesi popuštanja među supersilama ili rasformiranje pojedinih vojnih paktova umanjuju značenje ili čak posvema negiraju globalno-geostrateške doktrine, a navlastito RH doktrinu. Za pojasnivanje te problematike treba samo najkraće nabrojiti dosadašnje globalno-geostrateške doktrine: *Mahanova doktrina* iz kraja XIX st. vidi u vladanju nad svjetskim morem i osnivanju prekomorskih vojnih baza mogućnost i za ostvarivanje svjetskog utjecaja i dominacije; *Mackinderova doktrina* razvijena u prva dva desetljeća XX st. zastupa ideju ravnoteže između pomorskih sila i onih sila koje svoju teritorijalnu bazu imaju u Heartlandu, tri Mackinderove teze iz 1918. godine govore o procesu mogućeg osvajanja svijeta;² *Douhetova doktrina* naročito u 1920-im godinama ističe značenje strateškog zrakoplovstva čime se prostorni obuhvat globalne geostrategije širi i na jedan novi medij; *Hitlerova globalno-geostrateška doktrina* sa specifičnošću munjevitog rata (tzv. štuka-pancer doktrina) je kombinacija različitih komponenata dotadašnjih geostrateških doktrina; *Spykmanova doktrina* iz II svjetskog rata definirana konačno kao *RH doktrina*^a vidi u kontroli Rimlanda mogućnost za kontrolu Evroazije, a time i čitavog svijeta; *raketno-orbitalna doktrina* razvijena od 1950-ih i naročito tijekom 1960-ih godina smatra da tko vlada tzv. bližim ili Zemljinim svemirom može kontrolirati i čitav svijet; prema *Neomahanovoj doktrini* nastaloj u drugoj polovici 1960-ih godina, ponovno se smatra da je kontrola svjetskog mora odlučna za predominaciju u svijetu, a more je odlučna pozornica nove militarizacije; i konačno — najnoviju globalno-geostratešku doktrinu mogli bismo nazvati *doktrinom totalne militarizacije*.

Sve te doktrine imaju tri bitne osobine:

— *prvo*, sve su podrijetlom sa Zapada i u svima prostor Heartlanda i Rimlanda ima centralno značenje (osim u slučaju orbitalno-raketne, i doktrine totalne militarizacije);

— *drugo*, sve ove doktrine međusobno se ne smjenjuju, nego se izrazito kumuliraju odgovarajuće komponente pojedinih doktrina koje onda, uz novume, tvore i novu globalno-geostratešku doktrinu; i

— *treće*, u razvitku ovih doktrina bitna je činjenica da se stalno osvajaju novi prostorni mediji (more, kopno, zrak, svemir, ponovno more s

2

^aTko vlada Istočnom Evropom, vlada i Heartlandom; tko vlada Heartlandom, vlada i svjetskim otokom (Evropa, Azija i Afrika); tko vlada svjetskim otokom, vlada i čitavim svijetom.

2a

RH doktrina, ili Rimland-Heartland doktrina, jedna je od osnovnih globalno-geostrateških doktrina, koja u političkom odnosu između evroazijske kontinentalne jezgre (Heartland) i rubnih primorskih zemalja (Rimland) vidi jedan od glavnih faktora suvremenih međunarodnih političkih odnosa i napetosti; RH doktrina potječe iz vremena II svjetskog rata, a u okviru odgovarajućih modifikacija vrijedi i danas.

podmorjem), i da se prostor geostrateške sjene sve više sužava tako da će praktički i posvema nestati.

Jedan od najznačajnijih datuma u razvitku globalno-geostrateških doktrina jest onaj kada nastupa raketno-orbitalna faza. Taj je momenat važan jer se tada prvi i jedini put činilo da će sve dotadašnje globalno-geostrateške doktrine, odnosno njihova kumulacija postati posvema bespredmetnima. I to jer se s međukontinentalnim i podmorskim balističkim raketama (a u tom okviru i s tzv. apsolutnim raketama³) i orbitalnim nuklearnim oružjem činilo kao da nestaju sve relevantne komponente nekadašnjih globalno-geostrateških doktrina — tj. kao da nestaju značenje mora, Rimlanda, Heartlanda, dubine ratišta, prirodno-geografskih prednosti i nedostataka, geostrateškoag položaja itd. itd., budući da nova oružja brzo i bez zapreke mogu savladivati sve udaljenosti, sve prepreke i savršeno pogodati ciljeve. Međutim, stvarnost se ubrzo pokazala drugačijom: prvo — nova tehnika nije uopće toliko savršena, a može joj se i suprotstavljati; drugo — nova (nazovimo ih maksimalna ili apsolutna) oružja imaju smisla tek u totalnom i globalnom obračunu i znače mogućnost totalnog uništenja. Supersile zato, srećom, odmah uviđaju da bi u takvom ratu u kojem bi bilo upotrebjeno apsolutno oružje bilo samo Pirovih pobjeda, ili da pobjednika zapravo uopće i ne bi bilo. *Zato su upravo maksimalna oružja i nova raketno-orbitalna globalno-geostrateška doktrina bili bitnim faktorom i stimulansom popuštanja. Maksimalno oružje postalo je negacija mogućnosti totalnog obračuna, a supersile su prije toga otkrile da im dozirano i regionalno političko popuštanje uz ekonomsku suradnju može donijeti znatno veće probitke. Na taj način napuštena je raketno-orbitalna doktrina kao doktrina globalnog i totalnog obračuna, što znači da se nužno trebalo vratiti klasičnim doktrinama, navlastito RH doktrini, a razviti i jednu novu tj. Neomahanovu doktrinu s naročito izraženom podmorničkom komponentom.* To je ujedno značilo afirmaciju ideje o ograničenim i lokalnim ratovima kao obliku indirektnih obračuna i indirektnog rata. U tom smislu ponovno su došle do izražaja najrazličitije komponente klasičnih globalno-geostrateških doktrina u kojima RH doktrina s posebnim značenjem containmenta u odnosu na ulogu Heartlanda i ulogu Rimladna kao okruženja, ima središnje značenje. Međutim, u novoj globalno-geostrateškoj doktrini, koja se postupno razvila, RH komponenta nema više središnje i odlučujuće značenje, nego predstavlja samo jednu od komponenata u doktrinj koju bismo mogli nazvati *doktrinom totalne militarizacije*. Ona se karakterizira:

— *prvo*, kumulacijom i intenziviranjem različitih komponenti svih sadašnjih globalno-geostrateških doktrina, zatim

— *drugo*, maksimalnim teritorijalnim obuhvatom, dakle i maksimalnim sužavanjem geostrateške sjene; sada gotovo svi dijelovi Zemlje postaju praktički od jednake važnosti, militarizacija poprima zaista planetarne razmjere, a služi ne samo geostrateškim, nego i drugim u krajnjoj liniji ekonomskim ciljevima;

3

ICBM — intercontinental ballistic missile (međukontinentalne balističke rakete) SLBM — submarine launched ballistic missile (podmorničke balističke rakete).

— *treće*, okruženje i RH komponenta više nisu najznačajniji, nego čine samo jedan od elemenata u totalnoj militarizaciji;

— *četvrto*, niti raketno-orbitalna komponenta nema više odlučujuće značenje, budući da se ta oružja mogu predusretati, a lansirne rampe i silosi i uništavati;

— *peto*, posebno značenje ima komponenta neomahanizma, jer je duboko more još jedino preostalo ne samo kao praktički apsolutno sigurna, nego i kao trajno sigurna zona; i konačno

— *šesto*, jedna od najvažnijih osobina doktrine totalne militarizacije jest činjenica da *ona nema svog ni tehničkog a ni prostornog težišta*; dok su sve dosadašnje globalno-geostrateške doktrine imale takva težišta (primjerice, Douhetova doktrina se temeljila na strateškom zrakoplovstvu, Mackinderova doktrina je imala prostorno težište u istočnoj Evropi i Heartlandu, a Spykmanova u Rimlandu itd.), u uvjetima totalne militarizacije više nema takovih težišta, nego se ta doktrina karakterizira izrazitom kumulacijom svih dosadašnjih tehničkih dostignuća, a odnosi se i na čitav globus u cjelini, a sve više i na tzv. blizi ili Zemljin Svemir.⁴

U svjetlu ove nove doktrine posebno se sada ističu i uočavaju prividi i ograničenost detanta. Zato neke zagovornike detanta ne možemo prihvaćati kao zaista iskrene zagovornike; jer — dok s jedne strane Kissinger »vjeruje« (?) u detant, SAD su bitan faktor koji pridonosi procesu jake militarizacije i u svijetu i u Latinskoj Americi napose; ni SAD, a ni SSSR ne napuštaju u razgovorima u Beču koji se vode oko pitanja smanjenja naoružanja vojnih blokova, što je sve posvema u skladu s doktrinom totalne militarizacije. *Želja L. Brežnjeva izražena na Konferenciji u Helsinkiju (1975. god.) o tome da se političko popuštanje ojača i dopuni i vojnim popuštanjem jasno ukazuje na ograničenost detanta u militarističko-geostrateškoj sferi i njegovo zaostajanje za političko-ekonomskim popuštanjem.* Zato nam se ideje nedavno smijenjenog (1975.) američkog ministra obrane J. Schlesingera o detantu i militarizaciji čine znatno bliže realnosti: naime on nije zastupnik detanta, u njega ne vjeruje i u skladu s time dosljedan je u izvođenju globalno-geostrateških zaključaka, Schlesinger smatra da nuklearna prijetnja koja se odnosi jedino na velike gradove protivnika nije ni kao deterrent a ni kao containment dovoljna da zaplaši protivnika i odvraća ga od napada. On smatra da SAD moraju imati na raspolaganju širi inventar ciljeva koji se onda mogu birati u skladu sa stupnjem i karakterom neke krizne situacije (nuklearni silosi, lansirne instalacije, ostali vojni ciljevi, industrijsko-energetski kompleksi, prometni čvorovi itd.).

Dakle, *doktrina totalne militarizacije ne mora voditi, i ne vodi računa i ne ravnja se po procesu političko-ekonomskog popuštanja, nego predstavlja posebnu, a što je »poželjno« i što jaču snagu u pozadini tog popuštanja. Jer — politika popuštanja je za obje supersile prihvatljiva samo sa pozicija njihove rastuće vojne snage.*

4

Pod pojmom tzv. blizog ili Zemljinog svemira valja podrazumijevati prostor između Zemlje i Mjeseca.

Detant će se razvijati tek u uvjetima jačanja militarizacije koja je njegov temelj. Samo veća vojna snaga omogućava intenzivnije popuštanje; detant je, dakle, uvjetovan progresivnom militarizacijom; *više detanta znači i intenzivniji proces militarizacije!*

* * *

U svjetlu nove globalne-geostrateške doktrine totalne militarizacije, ali i procesa koji pokazuju razbijanje i slabljenje klasičnog okruženja u zoni Rimladna i oko Heartlanda (rasformiranje SEATO pakta), i procesa normaliziranja odnosa Zapada s NR Kinom, treba posebno istaći *današnji domet i značenje RH doktrine*. Njezino je značenje danas manje nego ranije, ali prije svega jer je ona danas samo komponenta jedne znatno šire i sveobuhvatnije globalno-geostrateške doktrine. RH doktrina samo prividno gubi na značenju i to iz razloga jer se u onom reakcionarnom segmentu Zapada ne može prihvatiti da komunistički pritisci iz Heartlanda više nisu onakvi kao nekada i da nisu toliko opasni, odnosno da se više uopće ne mogu sprečavati okruženjem; isto tako unatoč novim odnosima Zapada s Kinom ne može se prihvatiti da »komunizam više nije tako opasan kao nekada«; također ne može se u ostalom svijetu prihvatiti da pritisci maritimnih zapadnih sila na sam Rimland nemaju više težinu i značenje kao ranije, iako se neke znatne i to vrlo pozitivne modifikacije ne mogu zaobići; *ako bismo shvaćanje o smanjenju značenja Rimlanda prihvatili na prečac, značilo bi to da su ispušteni iz vida naglašeni procesi kompenzacijskog karaktera*: tj. Zapad više nije, istina, toliko direktno i vojno prisutan na azijskom kopnu, uloga zapadnjačkog okruženja više nije tako izražita — ali — nastavlja se zato militarizacija okolnih mora koja sada vrše funkciju novog okruženja, bitno jača oslanjanje na još raspoloživa kontinentska ili nova otočna uporišta (Južna Koreja, Diego Garcia, jačanje VII flote); RH doktrina, dakle, vrijedi i dalje, ali se izražava na drugi način i ima nešto drugačiju prostornu lokaciju. Međutim, isto je tako jasno da RH doktrina ipak ne može imati istu onakvu važnost kao nekada, ali ne zbog njezinog historijskog prevladavanja i obezvredivanja, nego jer se više ne može u potpunosti izražavati na klasičan način; RH doktrina vrijedi i dalje, ali se ne može u potpunosti ispunjavati — to je isto ono što vrijedi, u najširem smislu, i za čovjeka na samrti: i u tom slučaju postoji želja za životom, kao važeći i temeljni zakon koji će vrijediti i dalje — ali — ta se želja i tazakornost više ne mogu ispunjavati!

Mogućnost nastajanja novih globalno-geostrateških doktrina

U skladu s razvitkom novih globalnih političkih i ekonomskih odnosa među supersilama, njihovim blokovima i saveznicima, i u skladu s procesom progresivne militarizacije u svijetu, moguće je da će se razviti i jedna nova globalno-geostrateška doktrina. Međutim, ta nova doktrina više neće za glavne aktere imati supersile, odnosno velike sile, i više neće biti u vezi s njihovim međusobnim odnosima i napetosti, dakle — više neće biti riječ o konfrontaciji Istoka i Zapada i o specifičnim konfrontacijama i politici NR Kine. Ovakva jedna nova globalno-geostrateška doktrina može se razviti ne više na osnovama političkim i vojno-strateškim, nego u vezi sa sve većim i izrazitijim ekonomskim razlikama između tzv. svjetskog sjevera i svjetskog juga. Ekonomski pojam Sjevera, odnosno Juga, ušao je u upotrebu tijekom 1960-ih godina, a u najnovije vrijeme ovi pojmovi dobivaju i sve izrazitije političko značenje. U zemlje Sjevera treba (uz iznimke) ubrojiti sve uglavnom visoko ili srednje razvijene države uključujući tu Angloameriku, Evropu, SSSR i Japan; ostalo su nerazvijene zemlje Juga (uz Južnoafričku Republiku, Izrael, Australiju i Novi Zeland kao iznimke); Svjetski sjever nazivaju još i »svjetskim gradom« a Svjetski jug »svjetskim selom«.

Ako se ekonomske razlike između Sjevera i Juga budu konačno maksimalno i drastično intenzivirale, pripremit će karakter naglašenih političkih razlika sa svim konzekvencijama koje slijede iz političke podjele. Podjela svijeta na Sjever i Jug znači i razvitak bitno novih odnosa u globalnoj zajednici. Naime, antagonizmi među razvijenim zemljama Sjevera u određenim će aspektima postupno slabiti na što detant najbolje upućuje. Ekonomska suradnja na Sjeveru postupno će biti sve jača i važnija od političkih i ideoloških konfrontacija i razlika što, međutim, neće morati utjecati na proces dalje militarizacije. Ali — moguće je da će se u budućnosti razviti novi oblik globalne konfrontacije tj. između Sjevera i Juga i to ne na ideološkim osnovama, nego na osnovi toga što će siromašni i nerazvijeni Jug (uz iznimke) gledati na Sjever u svjetlu ne njegovih ideoloških razlika, prednosti i nedostataka i u svjetlu njegovih političkih konfrontacija, nego kao na »blok« bogatih i razvijenih zemalja koje su zapravo u cjelini suprotstavljene siromašnom i nerazvijenom svjetskom jugu, a da nisu dovoljno učinile za brži razvitak i uklanjanje patnje u nizu zemalja svjetskog juga; napetosti među supersilama (osim vjerojatno između Kine i SSSR-a), nego napetosti između razvijenih i nerazvijenih dijelova svijeta. Te napetosti ujedinjavat će ne samo supersile i velike sile, nego i ostale bogate zemlje Sjevera u odnosu na također sve jedinstvenije zemlje Juga. Budući da zemlje Juga raspolažu ogromnim sirovinskim potencijalima u uvjetima objektivno nastupajuće sirovinske oskudice, budući da imaju znatno viši prirodni prirast koji preko obojenih (crnih i žutih) »opasnosti« može promijeniti rasne odnose u svijetu na »štetu« bijelog čovjeka, *logično je u uvjetima kumulacije bogatstva na Sjeveru i siromaštva na Jugu očekivati i antagoniziranje između Sjevera i Juga.* To znači:

— *prvo*, da će ideološke razlike između Zapada i Istoka na Sjeveru u očima Juga biti sve manje značajne; zatim

— *drugo*, da će afroazijski Rimland (kao dio svjetskog juga) i dalje imati veliko značenje, budući da u njemu participira Kina i budući da je već tako i tako znatno opterećen u globalno-geostrateškom smislu; i konačno

— *treće*, da se nova žarišta napetosti mogu javljati ili stara nastavljati i na svjetskom jugu ne samo u zoni Rimlanda, nego i dublje u nekadašnjoj geostrateškoj sjeni, čiji je teritorijalni opseg sve ograničeniji; sve ovo — to jest populacijska (rasna) »opasnost« od strane obojenih, mogućnost sirovinске ucjene od strane Juga u cjelini i kumulacija problema u zoni Rimlanda — jasno govori o tome da će biti poželjno odijeliti svjetski Sjever i Jug snažnom militariziranom barijerom koju će prije svega sačinjavati neki vojni blokovi Zapada i zapadnjački saveznici u Rimlandu, ali i od obiju supersila militarizirano i kontrolirano more, naročito na potezu Sredozemlja — Crveno more — Indik — Južno kinesko more, koji se akvatoriji ubrajaju u tipična mora Rimlanda.

Odnosi u morima Rimlanda postat će time izuzetno složni jer će ona sve više postajati prostor konfrontacije supersila, pri čemu će se zona konfrontacije i politike prisutnosti širiti, sve dok zbog enormnih sirovinških bogatstava Antartika ne obuhvati i taj kontinentsko-maritimni prostor i praktički likvidira geostratešku sjenu. Zatim, situacija će postati izuzetno složena i stoga jer militarizacija mora Rimlandna znači novu efikasnu barijeru između Sjevera i Juga (maritimna barijera između Sjevera i Juga ne postoji jedino između SSSR-a i NR Kine). Po shvaćanju autora svjetskom sjeveru ne prijeti od strane Juga nikakva opasnost rasnog, ekspanzionističkog ili vojnog karaktera; ali, u krugovima svjetske reakcije mišljenja su razumljivo suprotna: svjetski jug je »opasan«, što onda može idealno poslužiti u procesu progresivne militarizacije svijetu kojemu, »opasnost« od strane svjetskog Juga uzima kao dodatno opravdanje i dodatni stimulans. Općim napetostima između Sjevera i Juga treba dodati i jednu važnu komponentu, tj. antagonizam između SSSR-a i Kine. Nova polarizacija snaga — u okviru Sjevera i Juga — ima i važne teritorijalne komponente, a ta će činjenica u uvjetima razvitka nove vojne tehnike, najvjerojatnije rezultirati i razvitkom nove geostrateške doktrine koja je ovdje tek djelomično naznačena; jedan aspekt te nove doktrine tj. onaj o vladanju morem i militarizaciji na moru, već poznat kao Neomahanova doktrina, sve je izrazitiji. Značenje navedenog ne mogu umanjiti ni nastojanja da se pojedini dijelovi svjetskog mora proglase zonama mira (drastični neuspjeh u slučaju Indijskog oceana), a također ni nastojanja da se, primjerice, južni Pacifik proglasi za bezatomsku zonu (1975. godine). Iako bi takvo proglašavanje bilo veliki uspjeh, ono za sada nema velikog značenja, budući da se južni Pacifik tako i tako nalazi u prostoru geostrateške sjene.

Sve ovo vrijedit će, dakako, samo u slučaju ako sve razvijene zemlje u svijetu ne shvate i ne prihvate činjenicu da je pomoć nerazvijenim zemljama nužnost i da je u interesu svijeta i ako razvijene socijalističke zemlje ne pokažu da su na visini svog historijskog zadatka. Svijet se danas uvelike nalazi na raskršnici — razlike razvijenih i nerazvijenih i dalje se povećavaju

i pitanje je kojim će putem krenuti globalni razvitak: daljem povećavanju razlika i antagoniziranju ili njihovu smanjivanju i općoj suradnji. Ako bi to posljednje izostalo, našli bismo se u situaciji vrlo opasnih i složenih antagonizama između Istoka i Zapada, između SSSR-a i NR Kine, između bijelih i obojenih, između bogatih i siromašnih, između Sjevera i Juga. Međutim, sretna je okolnost da se već danas zbog niza razloga možemo nadati da se suprotnosti između Sjevera i Juga neće naglašavati nego ublažavati. Zato je naznaka ovakve nove geostrateške doktrine, koju sada prvi put iznosimo, samo jedna od mogućih mračnih vizija u povijesnom kretanju prema slobodi; ali s njom, kao vremenski ograničenom kategorijom treba u odvijanju pojavnosti međunarodnih političkih odnosa svakako računati. Ako se sve to u budućnosti pokaže nakaradno netočnim i ishitrenim, i ako se sve to pokaže takvim što prije — bit će to najbolji mogući ishod; međutim, razlike se između Sjevera i Juga za sada ipak intenziviraju, a isto vrijedi i za opću militarizaciju svijeta; u toj situaciji, na žalost, nužno je očekivati radanje jedne nove geostrateške doktrine. A da zlo bude i gore, takva doktrina neće zamijeniti one postojeće nego će imati kumulativni karakter, što znači da je treba samo inkorporirati u već postojeću doktrinu totalne militarizacije.

U razrješavanju ove problematike bitnu ulogu moraju odigrati nesvrstane ili njima bliske zemlje kojih ima i na Sjeveru i naročito na Jugu. Nesvrstanost se tako i opet javlja kao faktor koji može bitno pridonijeti rješenju jednog globalnog problema. Nesvrstanost kao snaga sigurno je došla i toj povijesnoj zadaći.

Zaključak

Moguće je, dakle, zaključiti: ubrzana militarizacija razvijati će se i dalje i to dijelom u okviru onoga što je tom procesu imanentno (izrazito vojna pitanja, geostrategija), a dijelom zbog toga jer taj proces poprima neke druge zadatke i funkcije koji se militarizacijom najbolje, ili čak jedino, mogu ispunjavati. Procese popuštanja treba samo dijelom priznati kao realnost, budući da su prividi, doziranost i regionalna orijentacija isto tako prisutni. Bitno obilježje jest jak nov proces militarizacije naročito u Latinskoj Americi i na svjetskom moru.

Važno je naglasiti da progresivna militarizacija nije imanentna društvu, nego da je samo povijesnog karaktera. Zato odbijamo shvaćanje K. Lorenza (austrijski biolog, dobitnik Nobelove nagrade za fiziologiju i medicinu, 1973. godine), koji smatra da je »prirodna« agresivnost pozitivna, i da je unutrašnji pokretač razvitka, kojim se osiguravaju teritorij i reprodukcija. Zato je prema Lorenzu — osnovni problem modernog društva osiguranje inhibicije za urođenu agresivnost, a ukidanje nasilja je ne samo utopijsko, nego i protuprirodno, dakle i besmisleno. Međutim, lako bi bilo

pokazati da su osnovni problemi društva sadržani u klasnoj borbi, demokratizaciji odnosa, likvidaciji povlaštenosti i očovječenju čovjeka.

Onaj vid militarizacije koji se danas zaista odnosi na vojne i strateške sadržaje odvijat će se i nadalje i u okviru pojedinih geostrateških doktrina, iako se te doktrine modificiraju tako da su zapravo danas suma različitih komponenata pojedinih bilo klasičnih bilo suvremenih doktrina, s tim što se može govoriti o pojavi totalne militarizacije, maksimalne teritorijalne raširenosti (dakle u krajnjoj liniji i uz nestanak geostrateške sjene); pri tome su geostrateški važnije zone, uporišta ili baze raspoređene praktički u svim dijelovima svijeta, a ne više pretežno samo u okviru danom klasičnom RH doktrinom. *Budućnost vojnih blokova, unatoč raspadu SEATO pakta, ne dolazi u pitanje, a ako i uslijedi njihovo eventualno rasformiranje, bit će to samo stoga jer postoje dovoljno jaki procesi kompenzacijskog karaktera, što znači da velike sile mogu sada neke geostrateške ciljeve ispunjavati i same ili u okviru bilateralnih aranžmana.* Naročito značenje u procesu svjetske militarizacije imat će svjetsko more, posebno nuklearni podmornički sastavi naoružani nuklearnim raketama, i to iz dvaju razloga — more otvara mogućnost najlakšeg približavanja svim dijelovima svijeta, a duboko more ostat će jedina dugotrajna, ili čak trajna, sigurna zona u kojoj pronalaženje i uništenje protivnika jedva da su i mogući.

Sve izloženo je samo jedna od mogućnosti budućeg globalnog razvitka, mogućnosti koja ne računa s previše optimizma, pri čemu je očito da proces razvitka svjetskog socijalizma može imati znatno modificirajuće značenje, ali ne u tako skorom razdoblju; zato su postojeće surove perspektive i realiteti od većeg značenja.